

ORTEGA I GONZÁLEZ, Enric (2017): *Diccionari etimològic dels noms científics dels ocells dels Països Catalans*. Revisió etimològica de Mercè Grané Ortega. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Arxius de les Seccions de Ciències, CXLVII), 181 p.

Hem de donar la més càlida benvinguda a aquest diccionari etimològic dels noms científics dels ocells que volen per les terres de parla catalana. El maneig dels noms científics dels éssers vius no és exclusiu dels biòlegs, encara que òbviament són els qui hi estan més familiaritzats, sinó que és compartit per investigadors d'altres disciplines. Ens atrevim a dir que alguna vegada tots els qui en feim ús ens hem preguntat què vol dir aquell o aquell altre llatíisme o hel·lenisme, ja sigui referit al gènere o a l'espècie, perquè supòs que estarem d'acord en afirmar que sovint aquests mots d'origen culte estan reclusos dins una armadura etimològica d'un remarcable hermetisme, almenys a primera vista. Diríem, doncs, que és una obra que omple un buit cridaner i que ens ajudarà a partir d'ara a farcir de sentit la nomenclatura binomial que de manera unívoca possibilita que tots ens entenguem, sigui quina sigui la nostra llengua materna, perquè la polisèmia que afecta el corpus de noms populars és un entrebanc que dificulta molt la comprensió, de la mateixa manera que ho fan les nombroses variants diatòpiques usades sovint per anomenar una mateixa espècie, ja que són excepcionals les designades amb un sol oritònim per a tot un territori extens.

La intenció d'Enric Ortega, l'autor del llibre, que ha comptat amb la col·laboració de Mercè Grané per a la revisió etimològica i amb un pròleg del seu mestre Jacint Nadal, és la d'oferir «una eina útil per apropar la nostra fauna ornitològica tant als científics professionals com als aficionats en la seva tasca diària i, al mateix temps, contribuir al reconeixement de les llengües clàssiques i a la preservació d'un dels grans tresors lèxics de la llengua».

Abans d'oferir el bessó de l'obra, l'autor s'atansa a la història de la classificació dels éssers vius, des dels primers intents d'Aristòtil, en el segle IV abans de la nostra era, en què amb altres termes ja diferenciava vertebrats i invertebrats, fins a arribar als germans Bauhin que, a cavall entre els segles XVI i XVII havien començat a establir un sistema unitari de nomenclatura de les espècies, i al botànic John Ray que va descriure els conceptes de gènere i espècie. Afegeix Ortega que l'assoliment d'un sistema unitari de designació, classificació i nomenclatura dels diversos tàxons arribaria en el segle XVIII a través de les obres de Carl von Linné, especialment amb la de *Systema naturae*, de gran impacte entre la comunitat científica, publicada el 1735, la desena edició de la qual (1758) constitueix el punt de partida per donar validesa a tots els noms científics definits a partir de l'1 de gener d'aquell any. A continuació es descriu el sistema de designació de Linné en què cada ésser viu consta d'un gènere (un nom o un adjectiu substantivat amb la inicial escrita en majúscula) i un epítet específic (un adjectiu o un nom en genitiu) escrit sempre en minúscula i ambdós elements en cursiva. Es donen detalls de com l'autor suec classificà els organismes en un sistema taxonòmic jeràrquic que pot contenir subdivisions i supradivisions i de com als estudis tradicionals d'anatomia, zoogeografia, etc., s'hi afegeixen ara els del material genètic. Ens fa veure també el dinamisme del sistema, en evolució constant i en ajustaments ininterromputs. El desordre de les descripcions fetes de manera unilateral a partir de l'acceptació del sistema de Linné per la comunitat científica es manifestava amb l'existència de duplicats, alguns originats pel fet d'haver considerat espècies diferents els individus joves dels adults, o els mascles de les femelles, per causa del dimorfisme sexual. Al marge d'aquests fets, però, les errades dels autors comeses en els inicis de la sistemàtica zoològica generalment són respectades en els noms científics. La utilitat del sistema és fa palesa en observar que s'estén més enllà dels éssers vius, com és el cas de la nefologia, en què els núvols es classifiquen també seguint un sistema binomial. A tall d'exemple, direm que fa observar que entre els núvols baixos del tipus *Cumulus* podem trobar diverses varietats amb característiques generals comunes, però amb trets distintius específics que fan possible parlar de *Cumulus castellanus*, *C. congestus*, *C. humilis*, etc.

L'obra dona dades molt útils referents al *Codi internacional de nomenclatura zoològica*, que recull normes i recomanacions adoptades a congressos internacionals de zoologia i per la Unió Internacional de Ciències Biològiques. Una Comissió Internacional de Nomenclatura Zoològica vetla per la conser-

vació i difusió correctes del sistema binomial de nomenclatura de les espècies. En el llibre trobam detalls de com ha d'esser el nom genèric, de quin grau d'acceptació tenen la sinonímia, o la tautonímia, etc., per exemple. Es fa un toc d'alerta sobre les confusions a què poden induir les traduccions literals dels noms científics, pel fet que en el moment en què foren creats no es tenia el coneixement de les espècies que se'n té avui en dia i s'atribuïren de manera errònia costums a animals que en realitat eren propis d'uns altres.

L'autor classifica els noms científics en grups diversos. Uns descriuen les característiques físiques de l'espècie, ja sigui amb adjectius de color (*ater*, *flavus*, *ruber*, etc.), amb referències a una part del cos (*collum*, *rostrum*, *capillus*), o amb la combinació de les dues coses (*flavirostris*, *albifrons*); uns altres fan referència a l'hàbitat (*palustris*, *nivalis*, *campestris*), a la distribució geogràfica amb gentilicis (*borealis*, *balearicus*, *islandica*, *ibericus*, *alexandrinus*), als costums de l'espècie en qüestió (*garrulus* 'sorollós', *peregrinus* 'viatger', *pugnax* 'lluitador'), a l'alimentació (*apivorus* 'devorador d'abelles', *ostralegus* 'recol·lector d'ostres'), al cant (*Cuculus*, *Upupa epops*), a la dedicació honorífica a científics i a personatges històrics (*aristotelis*, entre molts altres exemples), a la mitologia (*Pandion*, *diomedea*, *penelope*) i a les llegendes i tradicions modernes (*Caprimulgus*, basat en la creença antiga, supervivent encara en àrees rurals, segons la qual els enganyapastors xuclaven la llet de les cabres). Uns altres noms són propis de les llengües clàssiques i modernes. N'hi ha un primer grup format pels que apareixen en obres d'autors clàssics i només se'n disposa d'una descripció genèrica (*Sitta Himantopus*). El segon grup integra mots llatinitzats procedents de llengües molt diverses, com l'italià (*fancolinus*, *falcinellus*), l'alemany (*Prunella*), el rus (*nyroca*), l'occità (*Egretta*), el suec (*crecca*), l'anglès (*Puffinus*), el feroès (*skua*) i moltes altres. Hi ha també noms construïts a partir d'altres tàxons ja existents o inventats. En són exemples, entre d'altres, els que indiquen semblança mitjançant el prefix *sub-* 'proper' (*subbuteo*).

Hi ha un capítol dedicat als noms populars del domini lingüístic en el qual es presta atenció a la variació diatòpica d'espècies tan populars com *Hirundo rustica*, *Erithacus rubecula* i *Delichon urbicum*. Es fa esment també al nom de mascarell (*Morus basanus*, proposat per Salvador Maluquer, pel fet que creia que no tenia nom popular en llengua catalana, quan sabem que en realitat en té bastants, almenys a les Illes Balears).

El nucli del llibre és el Diccionari que s'esmenta en el títol, que comprèn un total de 515 tàxons, d'acord amb les categories següents:

- A). Espècies citades en estat aparentment natural almenys una vegada des de gener de 1950.
- B). Espècies que havien estat citades almenys un cop abans de la data anterior i que no han estat citades posteriorment.
- C). Espècies introduïdes pels humans que han establert poblacions reproductores.

El corpus no segueix un ordre alfabètic sinó el taxonòmic descrit en la Llista patró del Comitè Avifaunístic de Catalunya de l'Institut Català d'Ornitologia. Conformava cadascuna de les entrades el nom científic en negreta, seguit, en rodona, de la categoria a la qual pertany (de les tres descrites) i l'autor i l'any de la descripció. A continuació s'esmenten els principals noms comuns que rep en el domini lingüístic i tot seguit les etimologies del gènere i de l'espècie. Hi pot haver també en alguns casos informació addicional descriptiva o definitòria de Linné.

Així, en un exemple triat a l'atzar, el *Pluvialis apricaria*, observam que pertany a la categoria A, que fou descrit per Linnaeus el 1758, i que té els noms següents arreu del domini: *daurada grossa*, *corriol cabut*, *daurada*, *dauradella*, *fuell*, *fusell*, *perdiu rascla*, *piulot*, *polit*, *somiafreds*, *xamarlit*, *xillot* i *xirlot*. Per a l'ètim del gènere remet a *Pluvialis dominica*, on es diu que ve del llatí *pluvia* 'pluja, plujós' i *apricaria*, que prové del llatí *apricus* 'assoletat'. Finalitza amb una descripció linneana de 1746, en llatí, i la seva traducció al català.

A propòsit dels noms populars esmentats al llarg del llibre, faríem un mínuscul retret: d'acord amb les ensenyances de Joan Veny, proposaríem les grafies de *cercet* i *cella*, més fidels a les etimologies, en comptes de *sarset* i *sel-la*, que se n'allunyen.

Completen l'obra dues pàgines de dibuixos d'aus en blanc i negre, la bibliografia i una llista alfabeticada de les espècies que facilita la localització de cadascun dels tàxons presents en el corpus.

Celebram el fet de poder tenir a les mans una obra de tanta utilitat per als que ens interessam pels ètims dels mots llatins dels éssers vius. Serà un goig, a partir d'ara, poder abastar ara de manera diàfana el significat d'unes unitats lingüístiques que amb excessiva freqüència es resistien a abandonar llur opacitat.

Cosme AGUILÓ

PEYTAVÍ, Joan (2016): *El català al nord de Catalunya a principi del segle XXI. Perspectiva històrica de la llengua i realitat lingüística del dialecte*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca Filològica, LXXVII), 79 p.

PEYTAVÍ, Joan (2016): *Le catalan dans le nord de la Catalogne au début du XXIe siècle. Perspective historique de la langue et réalité linguistique du dialecte*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca Filològica, LXXVIII), 79 p.

Joan Peytaví, professor a la Universitat de Perpinyà, historiador i lingüista, ofereix la mateixa obra en versió catalana i en versió francesa, no pas especialment perquè vagi dirigida a un públic francòfon en general sinó pel fet que l'accés a les obres escrites exclusivament en català encara és difícil al públic a qui va adreçat el llibre, els usuaris del català de la Catalunya del Nord.

S'obre amb un pròleg de la presidenta de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, M. Teresa Cabré, cosa que podria suggerir de veure en aquest breu llibre una proposta normativa. S'ha de llegir com un llibre normatiu adreçat als usuaris de la Catalunya del Nord? No passa tampoc per alt, d'entrada, que la publicació que ressenyem ha de venir enfilada en l'operació general de l'IEC de donar orientacions lingüístiques (normes?, el mateix Institut esquiva aquest terme) als usuaris d'avui i per a les situacions d'avui, operació que es va iniciar amb la publicació de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana (I. Fonètica)* del 1990. Però aquesta expectativa no s'esmenta en el pròleg de M. Teresa Cabré; és l'autor qui explicita que vol «dotar els parlants de la Catalunya del Nord d'un model lingüístic amb el qual se sentin identificats». Model, proposta d'ús, norma, simple descripció? En paraules literals de l'inici de la Introducció es tracta d'una «adaptació, per no dir un model, per al català que ha evolucionat en aquestes terres del nord de Catalunya» (p. 15). Concloem que es tracta d'un model de llengua, no vinculat a cap institució sinó personal, per bé que ha estat debatuda, segons diu Peytaví, per professors i escriptors (Alà Baylac-Ferrer, Joan-Daniel Bezsonoff, Gerard Jacquet, Joan-Lluís Lluís, Esteve Valls, Enric Vilanova Cortassa, Miquela Valls, Jordi J. Costa i Costa).

La intenció, com és d'esperar per qui és l'autor i per quina és la realitat, no pot defugir la referència a la realitat simbòlica, històrica i social. I així, la primera constatació (p. 15) és que el nom que rep la parla històrica de la Catalunya del Nord és el de «català». No és poc rellevant per a les actituds i les adhesions que a l'extrem nord-est del domini la gent anomeni «català» al català, i se senti així, malgrat les particularitats i els distanciaments que ha adoptat la llengua allà en els últims cinc-cents anys.

Sobre els contorns geogràfics, cap novetat: aquest nord són les comarques del Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i la part oriental de la Cerdanya. I en nota es fa la remarca que el capcinès, un subdialecte dins d'aquest dialecte «rossellonès», «avui ha desaparegut» (p. 16), per tant deduïm que poc hi pot dir aquell subdialecte, tan imbricat amb l'occità, en una proposta per al present i el futur immediat. Aquests parlars del nord, segons Peytaví, avui caldria definir-los de manera diferent a com estem acostumats fins ara, perquè la dialectologia clàssica no s'ha plantejat encara la situació al segle XXI: «la història de la llengua en els últims cent anys com també la diversitat actual dels idiolectes fan molt difícils la determinació i la definició d'un "dialecte" de la zona nord-catalana, tal com es va provar de fer fa